

Куцаєва Тамара,
к.і.н., ст.н.с.,
Національний музей історії України

АТРИБУЦІЯ СТАРОДРУКІВ ТА АНТИКВАРНИХ КНИЖОК В КНИГОЗБІРНІ НМІУ: ДОСЛІДЖЕННЯ 2017-2019 РР.

Постановка проблеми. Друковане видання, що за фактом свого виникнення та в процесі побутування набуває (не)формального статусу культурної цінності в збірці бібліотечної, архівної або музейної інституції, є значною такою цінністю через свою фізичну (папір, чорнило, оздоблення) та змістовну вразливість під час ідеологічної боротьби. Таким чином, наукова атрибуція та експертиза друкованих видань, а саме, стародруків та антикварних книжок в книгозбірні Національного музею історії України (далі – НМІУ), які були фрагментами історичних бібліотек, є окремими пам'ятками книгодрукування або інтелектуальної діяльності, **актуальною.**

Предмет дослідження: стародруки (друковані) та антикварні видання ХІХ – 1-ї трет. ХХ ст. з маргіналіями та книжковими знаками (екслібрисами) в книгозбірні НМІУ. **Метою дослідження** є участь в дискусії про:

- наукову атрибуцію та експертизу стародруків та антикварних видань з маргінальними написами та екслібрисами, що підвищує їх індивідуальну унікальність, що належать НМІУ як складові бібліотеки, але за своїм статусом входять до державної частини музейного фонду України;

- актуалізацію досліджень, що підтверджують історичну та культурну цінність частини бібліотечного зібрання НМІУ, актуальність її прийняття (переведення) на постійне державне зберігання та потребу формалізації процесу атрибуції, що вже проводиться: складання науково-уніфікованих паспортів (далі – НУП), колекційних описів, вивчення провенансу до подання інформації Фондово-закупівельній комісії;

- поглиблення спеціальних знань музейників НМІУ стосовно методів атрибуції та оцінки культурних цінностей та актуальність залучення запрошених фахівців до впорядкування цінної частки книгозбірні;

- поширення музейного досвіду проведення наукової атрибуції та оцінки стародруків та антикварних видань як культурних цінностей.

Історіографія дослідження складається з двох блоків, в перший з яких входять публікації, які стосуються спеціальної історичної дисципліни – маргіналістики та окремої сфері наукових знань, що формує уявлення про екслібрис як явище. Другий і ключовий для нас блок публікацій – тематичний. За останні роки його почали формувати науковці НМІУ про предмет дослідження в контексті бібліографії, нумізматики, полоністики, славістики, україніки, франкістики та юдаїки: Арістов В., Дідора Л., Бойко-Гагарін А., Кошова Н., Куцаєва Т. [1-9].

Основна теза. Уваги потребує те, що книгозбірня НМІУ зберігає значну кількість книжок, які в межах науково-фондової діяльності – комплектування музейних зібрань, мають розглядатись саме як предмети музейного значення та, потенційно, культурні цінності. Нажаль, досі книгозбірня НМІУ, на відміну від музейної колекції, не відома як джерело багатогранних знань та музейних презентацій в сфері історії книгодрукування. Пояснення цьому полягає в кількох аспектах. Головним є те, що відповідно до законодавства як історично, так і нині – фонд книгозбірні будь-якого музею не є об'єднанням музейних предметів, як це йдеться про фондозбірню. В результаті, під час надходження книжок окрім бібліографічного опису, їх атрибуція та будь-яка експертиза не проводиться. Інформація про колишніх власників та інституції, що передавали книжки не фіксується та все, що стосується атрибуції, втрачається. Різноманітна за змістом збірка [ми свідомо не говоримо «колекція» через відсутність комплексного знання], стародруків та антикварних книжок, у тому числі, з маргіналіями та екслібрисами, яку накопичили за майже 120 років, залишався в книгозбірні НМІУ майже не дослідженим. Більшість інформації, що важлива для провенансу пам'яток втратили і атрибуція книг можлива виключно на основі їхнього змісту, екслібрисів і маргіналій. Встановлення року їх надходження можливе частково за інвентарними книгами книгозбірні. В результаті досі ми не можемо формально застосовувати до стародруків та антикварних книжок в книгозбірні НМІУ важливі поняття законодавства: рідкісні, цінні видання та, власне, культурні цінності.

Ключовими критеріями, які викликали наше зацікавлення в заявленій темі, сприяли орієнтації в суті проблеми та можливих методиках роботи, за аналогією з міждержавним стандартом про книжкові пам'ятки [10], стали:

- *хронологічний*: ми розпочали атрибуцію за критеріями НУП книжок ХІХ ст., що були відібрані під час звірення пров. бібліотекарем Л. Дідорою, та

виявили серед них 30 стародруків. Їх видали в період 1800-1830 рр. польською, російською та французькою мовами [*статистика: 1800, 1803, 1808, 1810, 1815, 1818, 1920, 1821, 1822, 1823, 1825, 1827, 1828, 1829 та 1830 рр. – по одній од.; 1806, 1819 і 1824 рр. – по 2 од.; 1816 р. – 3 од.; 1817 р. – 4 од. Дві книги без року видання, обкладинки втрачені; за порівняннями це 1820 і 1829 рр.*]. Самий ранній стародрук це – перевидання «Пешеходца Василия Григоровича-Барского-Плаки-Албова, уроженца Киевского, монаха Антиохийского, путешествие к святым местам в Европе, Азии и Африке находящимся, предпринятым в 1723 и оконченное в 1735 году им самим писанное» (Ч. 1., СПб: Імператорська Академія наук, 1800, 796 с., з чисельними маргіналіями);

- *соціально-ціннісний*, з точки зору ролі власників книжок в історії та культурі, наприклад, Ф. Вовка, Митрополита Флавіана, Д. Щербаківського, М. Біляшівського або П. Потоцького (аналіз екслібрисів);

- *кількісний*, з точки зору колекційності пам'яток як фрагментів історичної приватної, міської, академічної, музейної або іншої бібліотеки, приналежність до якої підтверджують екслібриси, наприклад, польські [5].

Висновки та перспективи. Узагальнимо, що розпочата в 2017 р. наукова атрибуція стародруків та антикварних видань в книгозбірні НМІУ, а також суттєві результати двох років роботи, продемонстрували їх значний потенціал та перспективність. У той же час, повноцінна атрибуція предмету дослідження нині є більше амбіційним науковим інтересом, ніж цілісним проектом, що створить умови для державної експертизи. Адже серед викликів формалізації започаткованої роботи є відсутність сталості досліджень та відсутність участі в програмах збереження музейних, архівних та бібліотечних фондів; кадрові, технічні та логістичні особливості процесу роботи; відчутна потреба поглиблення знань музейників до рівня сертифікованих експертів, які володіють необхідними методиками, а не тільки їхня неформальна освіта через самоосвіту; обмежена можливість поширення досвіду проведеної атрибуції та отримання консультативної допомоги в колі вмотивованих музейників з інших інституцій, бібліотек та архівів у форматі міжінституційного семінару.

В цілому, охарактеризовані та інші друковані пам'ятки в книгозбірні НМІУ мають високу перспективу стати цінними надбаннями Державного реєстру національного культурного надбання.

1. *Арістов В.* Невідомі колекції рукописів А. О. Титова із фондів НМІУ // Науковий вісник НМІУ. Зб. наук. праць. – Вип. 4. – К., 2019. – С. 141-144.

2. *Бойко-Гагарін А., Дідора Л.* Екслібриси нумізматичних видань з книгозбірні НМІУ // Програма наук.-практ. конф. до 120-річчя НМІУ «Історія формування колекцій». 23-24.05.2019. Київ. – С. 12.

3. *Ковальчук Г., Лобузін К.* Проблеми створення інтегрованого веб-ресурсу книжкових пам'яток України // Стародруки і рідкісні видання в університетській бібліотеці: матеріали III Міжн. книгознавчих читань. 15-17.09.2015. Одеса. – Од., 2016. – С. 8-17.

4. *Кошова Н., Дідора Л.* Екслібриси-печатки із зображенням тризуба в освітніх та культурних установах періоду Української революції 1917-1921 рр. (з фондів бібліотеки НМІУ) // Програма наук.-практ. конф. до 120-річчя НМІУ «Історія формування колекцій». 23-24.05.2019. Київ. – С. 12.

5. *Куцаєва Т.* Антикварні видання з теми «Славістика» та екслібриси на них в книгозбірні НМІУ // Славістика й україністика: взаємне посилення розвитку. Зб. праць міжн. наук. конф. до Дня слов'янської писемності та культури. 24.05.2019, Київ. – с. 135-137.

6. *Куцаєва Т., Дідора Л.* Книжкові знаки, дарчі та маргінальні написи на виданнях з фондозбірні НМІУ з теми «юдаїка» // Науковий вісник НМІУ. Зб. наук. праць. – Вип. 4. – К., 2019. – С. 655-660.

7. *Куцаєва Т., Дідора Л.* Майстер-клас «Книга – багатогранне джерело музейних презентацій: неформальна освіта музейника» // Науковий вісник НМІУ. Зб. наук. праць. – Вип. 4. – К., 2019. – С. 661-667.

8. *Куцаєва Т., Дідора Л.* Бібліографічний покажчик до теми «Історія єврейської громади України XIX – 1-ї пол. XX ст.»: на матеріалах фондової колекції та бібліотеки НМІУ // Науковий вісник НМІУ. Зб. наук. праць. – Вип. 4. – К., 2019. – С. 668-674.

9. *Куцаєва Т., Дідора Л.* Стародруки та антикварні видання французькою мовою в книгозбірні Національного музею історії України: перший огляд колекції // Наук. зб. «Велика Волинь». – Вип. 58. – Бердичів: Мельник М.В. 2019. – С. 181-189.

10. *Седляр О.* Секція 1. «Книжкові колекції як історично-культурний феномен. Історія книговидання» міжнародної конф. «Бібліотечні фонди як історично-культурний феномен (17.05.2019. Львів): Kutsaieva T. Exlibris of Polish private individuals and institutions of the XIX – the early XX cent. in the library of the NMUH: the first analysis / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://library.lnu.edu.ua/bibl/index.php?option=com_content&view=article&id=1567:sekcija-1-knyzhkovi-kolekciji-jak-istorychno-kulturnyj-fenomen-istorija-knygovydannja&catid=1:latest-news&Itemid=1.

Сорокопуд В. Державний реєстр книжкових пам'яток України: сон тривалістю вісім років...

[Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://dt.ua/CULTURE/>

[derzhavniy_reestr_knizhkovih_pamyatok_ukrayini__son_trivalisty_u_visim_rokiv.html](https://dt.ua/CULTURE/derzhavniy_reestr_knizhkovih_pamyatok_ukrayini__son_trivalisty_u_visim_rokiv.html).